

AANDACHTSPUNTEN RAPPORT FINANCIËEL BEHEER

1- Begroting op enkele uitzonderingen na altijd (veel) te laat ingediend → tegen Staatsregeling

- Gebrek aan cijfermatige toelichtingen en 'ontstellend gemis aan cijfermateriaal'.
  - Tekortschietende memories van toelichting
  - Ontbreken van overzichten van schulden en vorderingen, garantieoverzichten en liquiditeitsprognose tegen wettelijke voorschriften (Comptabiliteit Verordening) in
  - Er sprake is van een tekort aan begrotingsdiscipline en gebrek aan begrotingstoezicht;
  - Er sprake is van een (structureel) te groot begrotingstekort;
  - Aruba is het enige land in het Koninkrijk is dat geen wettelijke begrotingsnormen en –toezicht kent. De enige –zeer beperkte- normstellingen staan in de CV 1989 en die worden voortdurend geschonden
  - Vergelijking met voorgaand jaar onmogelijk wegens ontbreken jaarrekening (wettelijk voorgeschreven)
-
- Realiteitsgehalte begrotingen zeer laag, vgl 2011: verschil tussen de begrootte kosten en 'voorlopige totale kosten' bedraagt bijna Afl. 180 miljoen; en in 2012: voorspelde economische groeiverwachting regering van 8,2% bleek krimp van -1,7, een verschil van bijna 10%-punten → begrotingstekort verdubbelt bijna van 4,5% naar 8,35%. In 2016 gaat de regering uit van een economische groei van 3,8% terwijl de CBA t.o.v. 2015 een economische krimp voorziet van -1,3%. Wèl baart de door de politiek zo bejubelde heropening van de raffinaderij de RvA de nodige zorgen. Het gaat hierbij onder meer om het risico van grote en ondoorzichtige garantieverplichtingen jegens CITGO, de toekomstige ontmantelingskosten, de gevolgen van milieuschade alsmede tekortkomende wettelijke regelingen
-
- De Raad van Advies (RvA) spreekt in haar commentaar over de begroting van 2005 (!) haar zorg uit over toename van de rentelasten met bijna 25% ten opzichte van het dienstjaar 2004. Over de afgelopen 5 jaar is er zelfs sprake van een verdubbeling van de rentelasten. Deze rentelasten zijn een graadmeter voor de overheidsschuld. De Raad geeft daarom in dringende overweging om aan de voorgenomen herstructurering van de schuldenlast van het Land hoge prioriteit te verlenen. Een voortzettende stijging van de rentekosten zal een te grote belasting voor 's Lands financiën gaan betekenen en de ruimte voor (nieuw) beleid in hoge mate beperken.
-
- Ontwerpbegroting 2014 → 8,5 maanden te laat + schiet in alle mogelijke opzichten tekort. De Raad ziet geen meerwaarde in een zgn. '*Balanced Budget Rule*' en een in te stellen '*Fiscal Council Aruba*' zolang aan schending van normen geen sancties zijn verbonden
-
- De RvA beschouwt de ontwerpbegroting 2014, mede vanwege de vele genoemde bezwaren, op staatsrechtelijke, wetstechnische en comptabele gronden als onvolwaardig. Als zodanig houdt dit een directe aantasting van het budgetrecht van de Staten in. Zij beveelt dan ook aan dit ontwerp niet aan de Staten ter goedkeuring aan te bieden, dan nadat met al haar adviezen rekening is gehouden.
-
- De voorgenomen bezuinigingen in 2014 leveren te weinig op. Extra inkomsten zijn ook nodig. Daarom beveelt de RvA (wederom!) aan op een **herziening op korte termijn van de belastingwetgeving**. Belangrijke elementen hiervan moeten zijn een vereenvoudiging van de belastingheffing en een verschuiving van directe naar indirecte belastingen. Op grond hiervan (aanwijzing + adviezen Cft) is de **suppletoire begroting 2014** opgesteld. Daarin werd rekening gehouden met de bezwaren van de RvA en de 'adviezen' van het CFT. *Daarmee kwam de regering voor het eerst in ruim 28 jaar (weliswaar onder zware druk van Cft/Nederland) tegemoet aan adviezen van gespecialiseerde instanties op de begroting.*

- Tenslotte merkt de RvA op dat hoewel de WODC en de CFT pleiten voor een versterking van de Hoge Colleges van Staat, de regering haar bijdrage aan deze colleges verder verlaagt → inbreuk op Witte Donderdag Protocol: (punt 2) dat controle op de financiële huishouding gebeurt door de reeds bij wet vastgelegde rol van de CBA, de ARA en de RvA.
- Voorgenomen financiële kaders worden direct na het uitspreken al overtreden (MEP-AVP) MEP: voornemens **Disciplina y Curashi** al gauw niets meer waard (**doorbreking Swaen-Oduber norm vanaf het begin!**); Idem AVP: principeafspraken in de *Balanced Budget Akkoord (BBA)*-systematiek worden nogmaals doorbroken door o.m. de invoering van de bestemmingsbelastingheffing voor de AZV (BAZV) en de hieraan gerelateerde verlaging van de landsbijdrage AZV. **Van de 7 (vernieuwde) beleidsmaatregelen van de aangepaste meerjarenraming 2016-2020 worden de meeste al direct vanaf het begin niet nagekomen!**
- Niet alleen de zorgen ten aanzien van begrotingsdiscipline, overheidsfinanciën en jaarrekeningen zijn in 2015 nog steeds actueel, maar ook het juridisch raamwerk van maatregelen dat de integriteit van bestuur beïnvloedt zoals partijfinanciering, subsidieverlening en openbaarheid nevenfuncties ambtsdragers nog steeds niet of onvoldoende geregeld is. Het uitblijven van de noodzakelijke versterking van waarborginstituten – ondanks toezeggingen van het hoogste niveau - en in het bijzonder het niet opvolgen van de adviezen van deze instanties zonder deugdelijke motivering baart de Raad zorgen
- Negatieve voorbeeldfunctie regering → overtreedt systematisch legio wettelijke bepalingen
- **Deugdelijk bestuur en bestuurlijke integriteit vereisen een proactieve houding van alle actoren in de democratische rechtsorde. Het stellen van de juiste prioriteiten en het realiseren van de procedurele randvoorwaarden voor deugdelijk bestuur zijn essentiële stappen op weg naar democratische volwassenheid. Het bij herhaling niet of onvoldoende gemotiveerd negeren van signalen die door waarborginstituten worden afgegeven kan gezien worden als een indicatie dat de organen van het betrokken land niet in staat zijn om aan hun plicht te voldoen, met als implicatie dat door het Koninkrijk maatregelen genomen worden. Echter, gesteld is dat in het afgelopen jaar deze waarborgfunctie van het Koninkrijk in gebreke is gebleven.**

2- In meer dan 50 jaar is nooit een door een accountant goedgekeurde jaarrekening ingediend

- De allereerste rekening na de Status Aparte over het dienstjaar 1987 ontving de ARA pas in oktober 1993, 5 jaar later dan de vastgestelde wettelijke termijn (art. 37, lid 1 van de Comptabiliteitsverordening). Ook werd niet voldaan aan het vereiste in lid 2 van art. 37 die stelt dat in de jaarrekening de verschillen tussen de begroting en de rekening moeten worden aangegeven. Dit leidde vanzelfsprekend tot de overtreding van het derde lid van art. 37 die stelt dat zoveel mogelijk de oorzaken tussen de ramingen en uitkomsten moeten worden vermeld. Artikel 38 tenslotte vereist dat de jaarrekening vóór 1 april van het jaar, volgend op de afsluiting van de dienst, aan de Staten moet worden aangeboden. **Zodoende werd aan geen enkel voorschrift van de Comptabiliteitsverordening aangaande de jaarrekening voldaan.** Maar ook aan voorschriften uit het betrokken landsbesluit v.w.b. een gedetailleerde specificatie van vorderingen en schulden, van kasontvangsten en –uitgaven en van totale uitgaven en middelen van alle afdelingen tezamen werd niet voldaan. Het was daardoor onmogelijk inzicht te krijgen in rekeningen. Volgens de ARA waren deze tekortkomingen voor een deel te wijten aan tekortkomingen in de administratieve organisatie, een gebrekkige en slechts functionerende administratie en het ontbreken van interne controle. Reeds in haar eerste jaarrekening wijst de ARA op de grote verschillen tussen begrootte en reële uitgaven. **Zo was het nadelig saldo op de Gewone Dienst 80% en het nadelig saldo op de Kapitaaldienst 72% groter dan aangegeven in de begroting.** Deze verschillen waren verder niet

geanalyseerd en dus ook niet nader verklaard door de Directie Financiën. In zijn reactie op het ARA-rapport van 1987, 1988 en 1989 zegde de toenmalige MinFin toe dat:

1. het FINAR-project wordt voortgezet;
2. Het masterplan inclusief automatisering wordt voortgezet;
3. Er balanssanering plaats zal vinden
4. Noodzakelijke wetgeving wordt aangepast en ontworpen.

Pas in 2015 (!) werden de meeste van deze toezeggingen concreet aangepakt, uitsluitend vanwege de sterke druk van de CAft. Deze was ingesteld na de aanwijzing door het Koninkrijk in 2014 nadat duidelijk was dat de groeiende schuldenlast en renteverplichtingen in Aruba zouden leiden tot onhoudbare overheidsfinanciën...

- Reeds in haar **eerste rapport d.d. 30 mei 1997 over de Jaarrekening 1987 (!)** – meer dan 10 jaar na de aanvang van de Status Aparte- stelt de ARA dat de CAD concludeerde dat er geen sprake kon zijn van op doelmatige wijze in te stellen accountantscontrole. Dit werd onder meer veroorzaakt door:
  - tekortkomingen inzake de inhoud van de rekening 1987;
  - fundamentele tekortkomingen in de opzet van de administratieve organisatie en interne controle

Tezamen met de door de CAD geconstateerde ernstige tekortkomingen zou de ARA zich genoodzaakt zien op zuiver formele gronden de rekening te moeten afkeuren. Ditzelfde gold voor de rekening 1988.

Voorstel ARA: verbeteringsproces Financieel beheer Aruba (FINAR) schriftelijk vastleggen onder vermelding van een tijdpad voor de realisatie hiervan. Tegelijkertijd benaderde de ARA zowel de Regering als de Staten met het verzoek om dit besluit wettelijk vast te leggen. **De Regering ‘was niet genegen aan de formalisering van dit besluit van de Staten medewerking te verlenen en verwees de ARA naar de Staten’.** Ondanks herhaalde pogingen van de ARA om van de Staten een standpuntbepaling hieromtrent te ontvangen, gaf de Staten geen enkele reactie. Hierdoor bleef formalisering van dit besluit uit gedurende bijna 3 decennia!!!

- De ARA stelt in praktisch al haar rapporten “dat de geconstateerde tekortkomingen voor een zeer groot deel te wijten zijn aan een gebrekkige en slecht functionerende administratie, een tekortschietende administratieve organisatie en het nagenoeg ontbreken van interne controle. Op grond hiervan is de ARA van mening dat ten aanzien van de administratie sprake is van een zeer zorgwekkende situatie. Aan de meest elementaire begrippen van administreren werd niet voldaan”. Volgens de ARA was de financiële administratie over 1989 zo slecht dat zij totaal geen inzicht gaf in de financiële situatie van het Land. Een extra punt van zorg is het feit dat de rekening 1989 geen enkele verbetering vertoont ten opzichte van, wellicht zelfs slechter is dan de rekeningen over 1987 en 1988. Om het geheel niet verder te laten afglijden is het dan ook noodzakelijk om op korte termijn structurele verbeteringen in de administratie van het Land aan te brengen.
- Vele jaren later zijn ook de achterstallige jaarrekeningen (**1997-2000 en gepubliceerd op 28 december 2010!**) niet (efficiënt) te controleren, omdat niet kan worden gesteund op de gebrekkige administratieve organisatie en interne controle van het overheidsapparaat, terwijl de financiële administratie vele tekortkomingen vertoont. **De gevolgen van het langdurig negeren van deze problemen zijn nu zichtbaar, getuige de (omvangrijke) fraudes en onregelmatigheden die thans aan het licht komen.** Alweer 16 jaar later is er weinig veranderd: volgens de directeur van het Departement voor Human Resources komen gemiddeld per jaar 20 overheidsmedewerkers in problemen met integriteit. Een groot deel daarvan wordt ontslagen.
- De ARA benoemt een aantal belangrijke tekortkomingen en geeft enige aanbevelingen. Maar... *Bijna 20 jaar na de Status Aparte was nog steeds niet voldaan aan deze basale voorstellen van de ARA ter verbetering van het financieel beheer. Daardoor kon nooit een accountantscontrole op (jaren te laat ingediende en ‘globaal beoordeelde’) jaarrekeningen worden toegepast m.u.v. 1997 en 1998. Deze werden echter afgekeurd!!!*

- **Jaarverslag 2014:** sinds het ontstaan van het land Aruba, in 1986, kan er niet gesproken worden van deugdelijk functionerend financieel beheer, als basis voor een optimale beheersing van de overheidsuitgaven. De Algemene Rekenkamer bevestigt verder het oordeel van de RvA t.a.v. begrotingen. Zij constateert namelijk *“dat er voor de dienstjaren 2012 en 2013 wederom sprake is geweest van begrotingsoverschrijdingen, zelfs na het wijzigen van de begroting aan het eind van het dienstjaar”*.
- Het is opvallend in de meer gedetailleerde beschrijving van de activa, deelnemingen, vorderingen, verplichtingen, enz. dat praktisch overal sprake is van ontbrekende documentatie van de overeenkomsten en sowieso van een deficiënte administratie. Of het nu ging om deelname in Air Aruba, waar overigens veel onrechtmatige handelingen zijn verricht door bestuurders, Arubus, Aruven, Dutchco, Tele-Aruba, Free Zone, APFA, studieleningen, SETAR, SVB, FCCA, WEB, Utilities, Garantiefonds, Fonds afvloeiing personeel, Trias Resort, Eagle Beach Hotel, Boedelscheiding Nederlandse Antillen, crediteuren, debiteuren, personeelsbenoemingen, overwerk, reiskosten, telefoon- en faxkosten, deskundig advies en bijstand, verrekeningen, de aan- en verkoop van goederen en diensten, enz. enz., overal was er wel iets mis. **Het spreekt voor zich dat dit heeft geleid tot de nodige financiële schade voor het Land Aruba.**
- Het hoeft geen verwondering te wekken dat de deficiënte financiële administratie die het financieel beheer van het Land Aruba zo kenmerkte, volgens onderzoeken van de ARA ook in praktisch elke individuele Dienst voorkwam. **Aangezien er slechts op beperkte schaal onderzoek plaats vond door de CAD en de ARA, is het onvermijdelijk dat de Arubaanse gemeenschap veel geld verloor door dit deficiënte financieel beheer.** De vraag die zich hierbij voordoet is hoe het komt dat dan toch geen maatregelen op zo kort mogelijke termijn werden getroffen om dit geldverlies te voorkomen, maar dat soms tot wel decennia lang werd doorgegaan op dezelfde weg.
- *Conclusies ARA mbt jaarrekeningen 1997-2000 (p. 37-38-39):*
  - *Het wettelijk kader is niet toereikend om een deugdelijke begroting, een deugdelijk financieel beheer en een deugdelijke financiële verantwoording te waarborgen.*
  - *De begroting heeft haar autorisatiefunctie verloren en het budgetrecht van de Staten werd -al of niet door eigen toedoen- uitgehold (te laat-slechte kwaliteit-vele en omvangrijke overschrijdingen & zonder autorisatie door de Staten (Dit leidt tot onrechtmatigheid waarop ná 25 augustus 1999 artikel 31 van de CV 1989 van toepassing is. Dit betekent dat ministers persoonlijk voor de financiële gevolgen kunnen worden aangesproken) – totale exploitatietekorten 1997-2000 van Af. 375 miljoen → hogere schuld*
  - ***Het financieel beheer is reeds jarenlang niet op orde. De signalen die de controlerende instanties sinds jaar en dag hebben gegeven zowel aan ministers als aan de Staten door middel van hun rapporten hebben niet geleid tot het serieus aanpakken van de problemen in de administratieve organisatie en interne controle van het gehele overheidsapparaat. De gevolgen van het langdurig negeren van deze problemen zijn nu zichtbaar, getuigen de (omvangrijke) fraudes en onregelmatigheden die thans aan het licht komen.***
- **Jaarverslag ARA 1994:** ruim aandacht aan de in haar ogen zeer rianten nieuwe pensioenregelingen die ‘de politiek’ zich zelf heeft toegekend. Deze gaan zelfs tegen de geest en letter in van bestaande wetgeving. Met name de stapeling van verschillende pensioenen zonder enige vorm van inkorting is voor de ARA een doorn in haar oog
- De ARA maakt zich ook zorgen over de gebrekkige wijze van invordering van schulden **waardoor het Land veel inkomsten verliest.**
- Begrotingsoverschrijdingen van 115-300 miljoen tussen **1997 en 2000!**
- De ARA benoemt ook in de **jaarrekeningen 2001-2004** een aantal belangrijke tekortkomingen t.a.v. het personeelsbeleid: zo wordt DPO gepasseerd bij de benoeming van personeel en bij arbeidsovereenkomsten en worden landsbesluiten elders opgemaakt met een DPO-nummer. Consultancy-overeenkomsten vinden tegen allerlei regels en adviezen plaats, evenals personeelsvoorschotten en (buitensporige) bevorderingen.

- Daarnaast vindt uitbetaling plaats aan personen waarvan niet bekend is waar zij te werk zijn gesteld. Voor de ARA is het een raadsel hoe de uitbreiding van personeel op de bureaus van ministers (144) te rijmen valt met de personeelsstop die gold voor de diensten. *De ARA stelt daarbij dat “bij het uitblijven van corrigerende maatregelen het Land geconfronteerd wordt met niet te overziene financiële consequenties”*. Op deze brief noch op het rappel heeft de ARA nimmer antwoord ontvangen.
- In haar **Jaarverslag 2000-2004** gaat de ARA wederom in op een aantal dubieuze overheidsprojecten. Het betreffen o.m. het Radisson-project en de Fondo Desaroyo Nobo San Nicolaas. Er wordt ook verwezen naar lopende onderzoeken aangaande het vergunningenbeleid en de Kustwacht, de overname van Interbank, de absurde regelingen betreffende de pensioenen en overbruggingstoelagen van (ex-)politieke ambtsdragers, de voortgaande problematiek m.b.t het personeelsbeleid, de niet-naleving van aanbestedings-voorschriften, specifiek bij projecten als de dumpplaats Parkietenbos en het helikopter- en walradarproject en de zeer twijfelachtige gang van zaken rond de verkoop in 2002 van het Bushiri Beach Resort Aruba.
- **Jaarrekeningen vanaf 2012** zeer nihilistisch → geen enkel publiek beschikbaar onderzoek (!) naar overheidsprojecten en –departementen → Transparantie volledig zoek!
- De ARA begint haar samenvatting van de **Jaarrekening 2013** met een diepe verzuchting: *“Sinds het ontstaan van het land Aruba (het Land) in 1986, kunnen wij niet spreken van deugdelijk functionerend financieel beheer als basis voor een optimale beheersing van de overheidsuitgaven. De gevolgen van een ondermaats financieel beheer zijn zichtbaar in vrijwel alle facetten van de overheidsfinanciën. Over de tekortkomingen in het financieel beheer en de ernstige gevolgen daarvan is door de Algemene Rekenkamer veelvuldig gerapporteerd”*. De behaalde resultaten zijn echter beperkt gebleven tot het wegwerken van achterstanden in de oplevering en behandeling van 's Lands jaarrekeningen tot en met 2010 én de aanbidding van de jaarrekening over 2011 binnen de wettelijk gestelde termijn. Een structurele en planmatige aanpak ter opheffing van de tekortkomingen in het financieel beheer is echter niet van de grond gekomen. Voor wat de verdere verbetering van het financieel beheer betreft, constateert de ARA dat het *project Verbetering financieel beheer* in een aanzienlijk deel van 2013 en 2014 nagenoeg stil is komen te liggen. **Het ontbreken van deugdelijk financieel beheer en het uitblijven van toezicht vertaalt zich in verstreckende gevolgen voor 's Lands financiën.**
- Gezien de ontoereikende regelgeving voor wat de jaarrekening betreft, zijn in het jaar 2010 minimale kwaliteitseisen geformuleerd, waaraan de jaarrekening van het Land dient te voldoen in afwachting van een wijziging van de comptabele wetgeving. Deze wijziging heeft tot op heden, na 5 jaar nog niet plaatsgevonden, waardoor de ARA de minimale kwaliteitseisen als norm heeft aangehouden. *Bij het onderzoek naar de jaarrekening 2014 werd wederom niet aan de minimale kwaliteitseisen voldaan*
- **Jaarrekening 2015** (p. 53-54) - Op drie kernelementen voor de weg naar houdbare overheidsfinanciën is nog weinig resultaat zichtbaar, ondanks maatregelen die door de regering zijn genomen. Zo is er sprake van een omvangrijke **schuld**, waardoor ook de **rentekosten** een alsmaar stijgende lijn tonen. Ook is nog geen blijk van beheersing van de grootste kostenpost van het Land, namelijk de **personeelskosten**, gezien de effecten van genomen maatregelen nog niet tot uitdrukking komen in de cijfers. Volgens de ARA is er daarom nog een lange weg te gaan voordat daadwerkelijk gesproken kan worden van duurzame overheidsfinanciën
- De **rentekosten** vormen een aanmerkelijk deel van de totale kosten van het Land. De beheersing van deze kosten is dan ook noodzakelijk. De rentekosten over **2015** bedroegen namelijk 14,7% van de totale kosten.

- Om deze kosten in context te kunnen plaatsen worden de totale rentekosten vergeleken met de totale kosten voor twee geselecteerde overheidstaken. De kosten gerelateerd aan de volksgezondheid en ouderenzorg bedragen Afl. 150 miljoen, Afl. 50 miljoen minder dan de rentekosten. Ook de kosten van Politie en gevangeniswezen ad Afl. 121 miljoen zijn bijna Afl. 80 miljoen minder. Hoe hoger de rentekosten, hoe minder er aan middelen beschikbaar is voor de overheidstaken die het welzijn van de gemeenschap waarborgt
- Speciale aandacht wordt gegeven aan de **toename van de personeelskosten in 2013**: ondanks de personeelsstop waardoor geen vacatures zijn geraamd is er sprake van gratificaties, bevorderingen en aanname van personeel (met terugwerkende kracht). De personeelskosten stijgen hierdoor met Afl. 18,8 miljoen of 5,5%
- De minister van Financiën, kaart in zijn reactie op de **Jaarrekening 2015** ook een andere mogelijkheid aan om tot verlaging van de rentekosten te komen, namelijk de inschrijving van Nederland op leningen van Aruba. Hij betreurt het feit, dat Nederland hiertoe nog geen bereidheid heeft getoond. **De Algemene Rekenkamer merkt hierbij op dat in het Witte Donderdagakkoord gesteld wordt, dat de beoordeling voor een dergelijke inschrijving afhangt van criteria van houdbare overheidsfinanciën (SDBA: en dus niet alleen het voldoen aan de wettelijk vastgestelde tekortnorm!) en terugbetalingscapaciteit. De vraag kan worden opgeworpen in hoeverre het Land reeds aan deze criteria voldoet**

3- De Staten hebben e.e.a. altijd geaccepteerd (m.u.v. 'ingreep' Gouverneur in 2014) ten koste van hun budgetrecht. Maar de Staten vertoonden wel meer tekortkomingen...

- De -op enkele uitzonderingen na- chronisch late indiening van incomplete en onrealistische begrotingen tast het budgetrecht van de Staten op ernstige wijze aan. Toch heeft dat, m.u.v. 2014 wegens het ingrijpen van de Gouverneur waarbij de (AVP-)meerderheid van de Staten nooit tot enig protest geleid.
- Volgens de ARA (2013) is 'een goed functionerend financieel beheer een waarborg voor een integer en betrouwbaar bestuur waar openheid van zaken aan het publiek wordt gegeven'. Jaarrekeningen moeten als input dienen voor behandeling van de begroting. Echter, gedurende meer dan 50 jaar is er nooit een door accountant goedgekeurde jaarrekening ingediend. De Staten als geheel hebben hier nooit op geprotesteerd. **Daarmee geven de Staten impliciet het signaal af dat verantwoording voor hen minder belangrijk is dan de begroting. Het continu uithollen van het budgetrecht van de Staten blijft een ernstige punt van zorg. De Algemene Rekenkamer is van mening dat ook de Staten verantwoordelijk zijn voor het doen naleven van procedures die haar budgetrecht aangaan.** De Staten hebben immers ten aanzien van hun budgetrecht, een controlerende en toezichhoudende taak.
- Over de dienstjaren 1990-1996 kwamen veel begrotingsoverschrijdingen voor. Ten onrechte ontbraken landsbesluiten die machtiging verleenden tot deze overschrijdingen. Eveneens ontbraken de landsverordeningen tot vaststelling van de begrotingen van het Land voor de dienstjaren 1990-1996. Zo werd niet voldaan aan het 3^e lid van artikel 14 van de Comptabiliteitsverordening. **Toch werd alles vrijwel klakkeloos door de Staten achteraf (!) goedgekeurd. Daarmee stemden ze feitelijk in met een uitholling van hun budgetrecht.**
- Tevens onderzocht de ARA in samenwerking met de Algemene Rekenkamer Nederland op verzoek van de Koninkrijksregering een viertal projecten van het Ministerie van Vervoer en communicatie. **Ondanks de vele twijfelachtige zaken die daarbij aan de orde kwamen is dit rapport nimmer behandeld in een openbare vergadering van de Staten.**

- **Aflegging van verantwoording ontbrak in alle geledingen van de overheid.** Daardoor bleven correctieve maatregelen uit. Dit geldt zowel voor de Staten, die de ministers niet ter verantwoording roepen, als voor de ministers die niet uit eigen beweging verantwoording afleggen en dit ook niet eisen van hun ondergeschikten. Hierdoor loopt het Land niet alleen grote risico's op onrechtmatigheden maar ook integriteitsrisico's met onregelmatigheden tot gevolg alsmede risico's op gemiste opbrengsten en op verliezen ten gevolge van schadeclaims maar ook door het niet binnenkomen of verjaren van vorderingen en/of door hoge rentekosten
- Door de regering gepresenteerde financiële kaders worden niet gerealiseerd. Ook is het zorgelijk dat zowel begrotingen als jaarrekeningen structureel te laat worden opgeleverd; van een effectieve begrotingscyclus is tot nu toe geen sprake. **Daarnaast heeft gebrekkige informatievoorziening gevolgen voor de optimale sturing van ministers en is dit ook van invloed op de taakuitoefening van de Staten.** Zij roept de Staten daarom op om bij het niet voldoen door de regering, de nodige maatregelen te treffen ter bescherming van haar controlerende taak. De Staten dient haar staatsrechtelijke plicht als hoogste autoriteit ten volle uit te voeren, met gebruikmaking van de sancties en middelen die zij tot haar beschikking heeft. **Door de vele tekortkomingen maakt de ARA zich dan ook zorgen over de financiële situatie van het Land**

4- Adviezen, waarschuwingen, aanbevelingen van alle instanties systematisch genegeerd

- De opeenvolgende regeringen negeerden niet alleen de adviezen, waarschuwingen en aanbevelingen van **RvA, CAD en ARA**, maar van elke andere instantie die het goed meende met het Land Aruba. Zo adviseerde de **SER** om ten behoeve van een gezonde financiële situatie uit te gaan van gegeven middelen en daarmee zoveel mogelijk doelstellingen te realiseren. Zij wijst er op dat de Commissie van Lennep in het rapport 'Schuld of Toekomst' (1996) constateerde dat Aruba door de gunstige economische situatie direct over diende te schakelen op de permanente norm van evenwicht op de totale overheidsbegroting. Hoewel iedereen het daarmee eens was constateert de SER in retrospect dat praktisch geen enkele norm of doelstelling is gehaald. **Volgens de SER heeft Aruba daarmee een gouden kans op sanering van de openbare financiën onbenut gelaten door de aanbevelingen van de Commissie van Lennep niet op te volgen.**
- Maar ook het **IMF** heeft in haar 'Preliminary conclusions Aruba van juni 2001' gewezen op de preciaire financiële situatie en de gevaren die daardoor dreigen voor de economie en met name voor de financiële en monetaire stabiliteit: *"In this connection, the mission is concerned about growing imbalances in the public finances stemming from benefit entitlements and structural budgetary consumptive spending, notably on public wages. These imbalances already have adverse macroeconomic implications and a widening government financing requirement risks compromising eventually the enviable financial and monetary stability of Aruba"*.
- Tenslotte wijst de SER er op dat opeenvolgende regeringen in verschillende studies en rapporten gewezen is op het belang van een evenwichtige overheidsbegroting. **Niet alleen is verzuimd om daaraan daadwerkelijk gevolg te geven, maar vaak is ook, gedreven door politieke motieven, gekozen voor opofferen van noodzakelijke investeringen en essentiële materiële uitgaven om de overheidsfinanciën een imago van 'beheersbaar' te geven.** Overheidstekorten hebben echter vergaande gevolgen voor de economie. Voor Aruba zijn met name de effecten op de volgende terreinen van belang:
  - **De betalingsbalans** → overheidstekorten leiden tot deviezenverlies. Om de deviezenreserve te beschermen moet de CBA kredietrestricties afkondigen. Vanuit de betalingsbalans bezien mogen tekorten dan ook slechts een beperkte omvang hebben en geen langdurig karakter vertonen.
  - **De rentestand** → de krapte op de kapitaalmarkt leidt tot een hogere rente en verminderde beschikbaarheid van hypotheek en kredieten;

- **Particuliere investeringen** → de financiering van het overheidstekort slokt middelen op waardoor investeringen in de particuliere sector worden afgeremd door een (te) hoge rente of kredietrestricties;
  - **Betalingsachterstanden** → om de omvang van het kastekort te maskeren hebben opeenvolgende regeringen betalingsachterstanden bij de lokale crediteuren gecreëerd. Dit heeft geleid tot een additionele vraag naar kredieten bij de leveranciers en tot fiscale verrekeningen. De druk op de lokale reeds krappe kapitaalmarkt is hierdoor toegenomen.
  - **Overheidsinvesteringen** → ook noodzakelijke investeringen worden uitgesteld om het kastekort te verbloemen. Dit is door opeenvolgende regeringen gedaan met als gevolg investeringsachterstanden die in de honderden miljoenen florin lopen
  - **Daar de uitstralingseffecten van de overheid naar de rest van de economie groot zijn, zal verder uitstel van de noodzakelijke sanering, die uiteindelijk toch onvermijdelijk zal zijn, nog meer schade aan de economie richten. De prijs zal echter in de toekomst heel hoog blijken te zijn**
- **De SER is zich er van bewust dat er geen sprake zal zijn van een gezond financieel economisch beleid zolang de partijpolitieke belangen niet op de achtergrond worden geplaatst.** In de Arubaanse praktijk is dit echter een ver verwijderd ideaal: **bij elk 'overheidsbemoeden' wordt er vanuit partijpolitiek oogpunt gehandeld.** Dit vindt plaats op het gebied van voorlichting, het marktmechanismen, regelgeving (bijv. t.a.v. het vergunningstelsel) en 'collectieve productie'. Er is sprake van een ondoorzichtige situatie en dit maakt de overheidssector ideaal voor partijpolitieke belangenbehartiging. **Daar wordt dan ook regelmatig gebruik van gemaakt. Op grond daarvan is een zorgwekkende ontwikkeling gaande waarbij, gebruikmakend van een machtspositie, corruptie (verder) voet aan de grond heeft gekregen in Aruba op zowel politiek als ambtelijk niveau**
  - De facto is sanering van de openbare financiën zonder sanering van de overheidssector niet goed mogelijk. De SER is het eens met de Comision Financiero dat op korte termijn maatregelen noodzakelijk zijn, gezien de zorgwekkende situatie waarin de overheidssector en met name de overheidsfinanciën zich bevinden.
  - De SER heeft grote kritiek op door 'de politiek' gebruikte methoden om een gebalanceerde begroting c.q. beheersbare overheidsfinanciën te verwezenlijken: **"Er werd niet geschroomd om middels creatief boekhouden en 'fictieve' financiering de begrotingen in het verleden een 'aura' van evenwicht te geven om (politiek) lastige hervormingsmaatregelen te vermijden. De toegepaste middelen zijn inmiddels erger dan de kwaal gebleken. De problemen werden niet alleen vooruit geschoven, maar ook verergerd (2002: 15 jaar geleden)**
  - **Comishon Financiero(CF):** *"Sanering van de zorgelijke toestand van 's Lands financiën door middel van het doorvoeren van structurele aanpassingen, gericht op het duurzaam elimineren van het financieringstekort op de begroting. Sanering van de overheidsfinanciën vereist een strikte budgettaire discipline die zal moeten leiden tot een gezond evenwicht op de begroting binnen de komende regeerperiode, uiteraard met inachtneming van de recente aanbevelingen van zowel het Internationale Monetaire Fonds als die van de Centrale Bank van Aruba"*.
  - Volgens de CF is intrekking van de ontwerpbegrotingen voor het dienstjaar 2002 onontkoombaar gezien de grote verschillen tussen de door de regering opgemaakte begrotingen voor het dienstjaar 2002 en de door de CF geproduceerde cijfers. **Zo vertoont de ontwerpbegroting een exploitatieoverschot van Afl. 14,4 miljoen terwijl de CF op grond van de verkregen informatie een tekort heeft berekend van Afl. 188,6 miljoen.** Waar de (aangepaste!) begroting een negatief begrotingssaldo voorziet van Afl. 82,2 miljoen, wijzen de berekeningen van de CF een negatief saldo uit van Afl. 309,9 miljoen

- Ook de **National Commission on Public Finance (NCPF)** maakt zich zorgen over de structurele begrotingstekorten, de sterke daling van de deviezenreserves en de stijgende rentelasten als gevolg van de toenemende overheidsschuld. Hoewel een overheidsschuld van 40% t.o.v. het BBP als een redelijke standaard wordt beschouwd, is de NCPF van mening dat de **renteverplichtingen een te zware last** betekenen. De NCPF pleit er dan ook voor om de renteverplichtingen te verminderen door de schulden te verlagen. Daardoor wordt ruimte geschapen op de begroting om fondsen te reserveren ten behoeve van de stijgende kosten ten gevolge van de vergrijzing en voor noodzakelijke overheidskosten
- De **NCPF (2006!)** geeft een groot aantal aanbevelingen in een zgn. Actieplan die er op gericht was begrotingsevenwicht te bewerkstelligen in 2009. Zij voorzag echter dat het begrotingstekort bij ongewijzigd beleid en na introductie van de BBO en de verhoogde AZV-tarieven uiteindelijk in 2009 omstreeks Afl. 25 miljoen zou bedragen. **In het geval de overheid daarentegen zou besluiten de stijging van de personeelslasten te beperken tot 3% per jaar en die van de post 'Goederen & Diensten' tot jaarlijks 2% terwijl de overheidsinvesteringen zouden worden verhoogd tot 2% van het BBP, dan kon dat volgens de NCPF leiden tot een surplus van omstreeks Afl. 25 miljoen in 2009.**
- Met zulke duidelijke prognoses kon het niet anders dan dat de Arubaanse overheid de aanbevelingen van de NCPF integraal zou overnemen. Echter, ondanks alle aandacht die de toenmalige (MEP-)regering aan de commissie NCPF besteedde zijn resultaten feitelijk uitgebleven. **Uiteindelijk bedroeg het financieringstekort in 2009 onder de MEP-regering ruim Afl. 157,5 miljoen, terwijl de schuldpositie van Aruba verder verslechterde. In de jaren daarop namen beide in veel ergere mate toe onder het 'nieuwe economisch beleid' van de AVP-regering. Hierdoor stegen de renteverplichtingen tot ruim boven het vermelde financieringstekort van 2009. Deze onhoudbare situatie leidde in 2014 uiteindelijk tot het reeds eerder genoemde ingrijpen door de Rijksministerraad.**
- Ook uit rapportages van de CAft blijkt dat de Arubaanse regering in grote mate hetzelfde gedrag jegens het CAft aan de dag legt als traditioneel het geval is met de adviezen van de RvA. De regering levert de begroting nog steeds ruim te laat in, legt het grootste deel van de adviezen van de CAft naast zich neer maar slaagt er desondanks steeds in, weliswaar grotendeels middels incidentele meevallers en 'cosmetische boekingen', de wettelijk vastgelegde tekortnormen te halen. Daarbij blijven de structurele problemen, zoals de hoge personele uitgaven, nagenoeg ongewijzigd. Feitelijk worden deze steeds weer een jaar opgeschoven. Ook de invoering van inkomstenverhogende en uitgavenverlagende maatregelen alsmede de inwerkingstelling van de nieuwe BestedingsBelasting vinden niet of in onvoldoende mate plaats. Tevens doet de regering haar eigen afspraken, zoals het Balanced Budget Akkoord voortdurend geweld aan.

5- Sociale fondsen helemaal leeg getrokken t.b.v. electoraal gewin

- Voor politici lenen voorzieningen rond de sociale zekerheid zich bij uitstek om mooi weer mee te spelen. Ondoordachte en onverantwoorde beslissingen met betrekking tot de AZV hebben echter eveneens grote financiële gevolgen gehad voor de publieke financiën. Ook bij de APFA en SVB werden situaties geschapen die op korte termijn de politieke partijen de nodige populariteit bezorgden maar voor de langere termijn de fondsen en dus de gemeenschap voor grote problemen stelden. Deze werden, zoals gebruikelijk, door de betrokken politieke partijen genegeerd.

- **De schade die de opeenvolgende Arubaanse regeringen van wisselende politieke kleur hebben toegebracht aan het belangrijkste pensioenfonds van Aruba is dan ook veel groter dan het verlies van de beruchte ‘schenking’ door de SVB van Afl. 60 miljoen aan de overheid. Zoals uit tabel 1 blijkt hebben regeringen uit electorale overwegingen voortdurend getornd aan belangrijke principes van de oudedagsvoorziening. Daarbij negeerden zij de vele waarschuwingen van gezaghebbende instanties zoals de SVB zelf. Uiteindelijk komt het er op neer dat het dreigende faillissement van het SVB-fonds en de recente noodzakelijke verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd vrijwel uitsluitend kunnen worden toegeschreven aan de ‘populaire acties’ van regeringen vlak voor verkiezingen. Deze hadden verregaande negatieve financiële gevolgen voor het fonds . Feitelijk brachten deze zgn. verbeteringen op korte termijn, uiteindelijk (on)behoorlijke verslechtingen voor de pensioengerechtigde burgers met zich mee voor de langere termijn (lollypopbeleid). Vooral de zgn. verdubbeling van het pensioen in 1994 betekende bijna de nekslag voor het fonds.**
- Het SVB-fonds had reeds duidelijk gemaakt dat het de voorgenomen ‘verdubbeling van het pensioen’ niet kon dragen. De premies waren niet voldoende om de uitkeringen en de verplichte reserve op peil te houden. Deze reserve bedroeg wettelijk 70% van de jaaruitkering ad omstreeks Afl. 100 miljoen en werd gezond gehouden door de ontvangen gelden te investeren in obligaties en time-deposito’s. In haar goede tijd vóór de ‘verdubbeling van het pensioen’ bedroeg dit beleggingsfonds (‘schommelfonds’) t.b.v. de AOV en AWW-uitkeringen ruim Afl. 350 miljoen.
- Daartegenover stond het schommelfonds voor de Ziekte- en ongevallenwet (ZW en OW). Hier bestond echter geen gezonde situatie. Reeds jaren was er sprake van chronische tekorten van Afl. 2-3 miljoen per jaar. Deze tekorten werden ‘gecompenseerd’ via het schommelfonds van de AOV/AWW. Maatregelen ter sanering van de ZW-OW- fondsen, bijv. door verhoging van premies, werden echter achterwege gelaten. Een groot deel van deze verhoging van de premies voor de ZW en OW zou namelijk voor rekening komen van de werkgevers en dat lag ‘politiek gevoelig’. Deze verhogingen werden nagelaten en de tekorten van het schommelfonds ZW en OW werden aangevuld via de reserves van het andere schommelfonds, opgezet uit de AOV en AWW-premies. Het kwam er daardoor feitelijk op neer dat de opeenvolgende regeringen de werkgevers subsidieerden met geld van de werknemers. Zodoende werden de reserves van het AOV/AWW-schommelfonds in twee opzichten gebruikt voor politieke doeleinden, hetgeen uiteraard nooit de bedoeling kan zijn geweest van de wetgever.
- Voor het AOV/AWW-schommelfonds was deze constructie fataal: van de oorspronkelijke reserve van Afl. 350 miljoen was er uiteindelijk (in 2015) Afl. 0,- over, terwijl het schommelfonds ZW-OW het AOV-AWW schommelfonds omstreeks Afl. 120 miljoen schuldig was. Doordat het Arubaanse parlement in 2016 middels een wet het AOV/AWW-schommelfonds elimineerde en alleen het ZW-OW schommelfonds handhaafde, vervielen de onderlinge ‘schulden’ en was er weer sprake van een ‘gezonde’ situatie. Dat hiermee de Arubaanse pensioengerechtigden op een niet eerder vertoonde schaal financieel benadeeld werden, was klaarblijkelijk van minder belang.
- **Resumerend komt het er op neer dat het Arubaanse parlement de regering niet slechts een kwijtschelding heeft verleend van ruim Afl. 60 miljoen, maar van meer dan Afl. 500 miljoen (Afl. 60 miljoen + Afl. 350 miljoen + Afl. 120 miljoen = Afl. 534 miljoen). Dit bedrag is gedurende 30 jaar Status Aparte (en enkele jaren daarvóór) vrijwel geheel opgebouwd uit premies van Arubaanse werknemers, waarbij werkgevers m.b.t. de ZW en OW ontzien werden. Het komt er dus op neer dat de politieke toezeggingen van de twee grootste politieke partijen volledig werden gefinancierd via de premies van de werknemers terwijl de kosten van dit debacle rechtstreeks gevolgen heeft (gehad) voor de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd en de pensioenuitkeringen op de langere termijn. Het vreemde is echter dat de RvA hier niet, althans niet in publiekelijk beschikbare rapporten, op heeft gewezen...**

- Hieronder worden in tabel 1 de achtereenvolgende stappen door de opeenvolgende regeringen van wisselende politieke kleur aangegeven.

TABEL 1: BELANGRIJKE DATA IN DE GESCHIEDENIS VAN HET 'OUDERDOMSPENSIOEN'

JAAR	WAT VOND ER PLAATS?
1960	VORMING VAN HET PENSIOENFONDS <ul style="list-style-type: none"> • Pensioen van Af. 411,- voor alleenstaanden en Af. 692,- voor een echtpaar. • Men komt in aanmerking voor het pensioen vanaf 65 jaar. • Premie van 7,2%
1975	1 ^e INITIATIEF VAN 'DE POLITIEK': DE PENSIOENLEEFTIJD WORDT VERLAAGD <ul style="list-style-type: none"> • Van 65 naar 62jaar. • Dit is de 1^e keer dat er wordt getornd aan het pensioenstelsel dat werd overgenomen vanuit Nederland.
1992	NIEUW INITIATIEF VAN 'DE POLITIEK': VERDERE VERLAGING PENSIOENLEEFTIJD <ul style="list-style-type: none"> • Van 62 naar 60 jaar. • De verhoogde uitgaven worden niet 'gecompenseerd'. • De SVB en KPMG waarschuwen dat dit het fonds in gevaar brengt.
1993	MEP VERHOOGT HET PENSIOEN MET 40% <ul style="list-style-type: none"> • Af. 411,- wordt Af. 575,- voor alleenstaanden. • Af. 692,- wordt Af. 969,- voor echtparen. • De verhoogde uitgaven worden wederom niet gecompenseerd.
1994/5	AVP 'VERDUBBELT' HET PENSIOEN <ul style="list-style-type: none"> • Het <u>oorspronkelijke</u> pensioen wordt verdubbeld (dus niet dat van 1993!) • Af. 411,- wordt Af. 822,- voor alleenstaanden. • Af. 692,- wordt Af. 1384,- voor echtparen. • De premie wordt verhoogd van 7,2% naar 11,5%, hetgeen volledig ontoereikend is. • SVB en KPMG waarschuwen dat dit zal leiden tot het bankroet van het pensioenfonds. • De regering negeert deze waarschuwing om electorale reden (Gewaarschuwde premier: "Ik heb dit rapport niet ontvangen")
1998	VERDERE VERHOGING VAN HET PENSIOEN <ul style="list-style-type: none"> • Af. 822,- wordt Af. 900,-. • Af. 1384,- wordt Af. 1516,-.
2003	De waarnemend directeur van Financiën waarschuwt voor de noodzaak om op korte termijn een actuariële studie te doen naar de financiële haalbaarheid van het AOV-AWW-stelsel aangezien het Land garant staat voor de tekorten van de SVB-fondsen.
2004	'INTERNE' PREMIEVERANDERING <ul style="list-style-type: none"> • Oorspronkelijk bedroeg de totale premie (AOV en AWW) 9,5%. • Hiervan was 7,2% bedoeld voor de AOV (pensioen). • In 1994 werd de <u>totale</u> premie verhoogd tot 13,5%. • Hiervan was 9,5% bedoeld voor de AOV (pensioen). <p>Dit bleek niet voldoende en 9,5% werd verhoogd tot 11,5% ten koste van de AWW (van 4% naar 2%).</p>
2005	HET ILO-RAPPORT WAARSCHUWT! <ul style="list-style-type: none"> • Onder de huidige omstandigheden moet de premie verhoogd worden tot 16% om de veranderingen die AVP en MEP hebben doorgevoerd, te kunnen dragen → daar wordt niets mee gedaan! • Er worden andere voorstellen gedaan die eveneens genegeerd werden door de 'politiek'.
2008	ER KOMEN STEEDS MEER SIGNALLEN DAT HET FONDS ERNSTIGE FINANCIËLE PROBLEMEN TE WACHTEN STAAN.

- De overheid werd niet alleen serieus gewaarschuwd voor de gevolgen van het beleid dat zij voerde m.b.t. de SVB door de SVB zelf, maar ook door de SER. Deze stelde bijv. in haar rapport 'Veiligstelling van de AOV' dat ***“Electorale motieven een belangrijke rol hebben gespeeld bij het doorvoeren van verbeteringen in de A.O.V. Het economisch draagvlak voor deze verbeteringen werd niet of nauwelijks onderzocht. Zelfs in die gevallen waarbij de regering werd gewezen op de vergaande financiële gevolgen voor het AOV-fonds en de economische repercussies van voorgenomen verbeteringen in de AOV, is geen acht op deze waarschuwingen geslagen. het is daarom niet verwonderlijk dat het AOV-fonds thans met grote financiële problemen kampt”***.
- Maar ook de APFA kwam de populariteitsdrang van de politiek duur te staan:
Als ‘publiekrechtelijk lichaam’, was het APFA tot 2005 feitelijk slechts een ‘uitvoeringsorgaan’ binnen de overheid. De werknemers waren ambtenaren die het beleid van de regering uitvoerden. Het in het vooruitzicht stellen van deelname aan het ambtenarenpensioenfonds was voor elke regering een belangrijke stemmentrekker. Een algemeen pensioenfonds voor alle werknemers ontbrak namelijk op Aruba. Veel werknemers uit de commerciële sector aasden op een benoeming in overheidsdienst en gaven graag hun stem en hun loyale steun aan de partij die daarvoor kon zorgen. Het pensioenfonds kreeg in relatief korte tijd te maken met een grote aanwas van leden die wel premie afdroegen maar bij lange na niet wat nodig was voor de PVL-regeling. Dit negatieve effect werd nog versterkt doordat regeringen vaak een promotiesysteem toepasten waarbij ambtenaren aan het einde van hun loopbaan enkele schalen vooruit gingen, vaak met jaren terugwerkende kracht. Daardoor was hun pensioengrondslag (gebaseerd op de laatste 2 jaren van hun dienstverband) niet meer in overeenstemming met de premie die zij gedurende hun carrière hadden betaald. Deze was namelijk afgestemd geweest op een lager pensioen uit een lagere schaal. Voor het APFA betekende dat een onverantwoorde (= ongedekte) verhoging van haar verplichtingen.

De financiële positie van het APFA werd verder negatief beïnvloed doordat de overheid jarenlang in gebreke was gebleven met het storten van de (wettelijk verplichte) premies. Daardoor kon het APFA minder beleggen, hetgeen de rendementen drukte. In 1999 nam de overheid het initiatief tot een onderzoek ten behoeve van een nieuwe structuur van het APFA met onder meer een mogelijke verhoging van de pensioenleeftijd. Dit onderzoek hanteerde een nieuwe benadering van de zogenaamde rekenrente, een fictieve rentepercentage voor toekomstige rendementen. Voor de overheid betekende dit in 2001 een verlaging van de verplichtingen met Af. 247 miljoen. Voor het APFA betekende het direct een waardedaling van haar vermogen met Af 247 miljoen, terwijl de werkelijke problemen naar de toekomst werden doorgeschoven

- Ook de ziekteverzekering (opzet van de AZV) bleek niet immuun voor de politieke dadendrang:
“Al gauw rezen de kosten de pan uit en bleek dat ‘the sky the limit’ was. Zo verdubbelden de kosten van laboratoriumonderzoek nadat de markt hiervoor was vrijgegeven. Waar voorheen vaak gebruik werd gemaakt van ‘sociale tarieven’, werd voor alle zorg nu het volle tarief in rekening gebracht. Vooral zorg door specialisten bleek hierdoor wel eens 200-400% hoger uit te vallen dan bij collega’s in de Nederlandse Antillen of in Nederland waar voor medische specialisten in die periode juist een bruto norminkomen was vastgesteld van Nf.261.000,-.
Ook van de kant van de verzekerden kon makkelijk worden gefraudeerd. Familieleden en vrienden van verzekerden die zelf niet in het systeem waren verzekerd, ‘leenden’ een AZV-kaart (zonder foto!) en lieten zich behandelen. Ook werden op recept verkregen medicijnen naar familieleden in het buitenland opgestuurd. Ook al waren die daar spotgoedkoop, op Aruba waren ze gratis! Voor de Arubaanse financiën bleek deze ‘free-for-all-zorgverzekering’ desastreus!” Hoewel de directeur van de AZV de vakbonden in een brief liet weten dat de bijdrage van de overheid aan het AZV-fonds omstreeks Af 108 miljoen zou gaan bedragen, werd door de verantwoordelijke ministers slechts Af. 89,9 miljoen begroot. Ook de premie van Af 14 miljoen die de overheid over de ambtenarensalarissen moest afdragen, werd in de begroting niet meegenomen. Het AZV-avontuur begon dan ook meteen met een miljoenenachterstand die nooit meer werd ingelopen. Aangezien de overheid voor alle tekorten van het uitvoeringsorgaan opdraaide, functioneerde de AZV in de praktijk als een extra belasting voor de bevolking.

6- Boekhoudtrucs moeten ervoor zorgen dat geld kan worden uitgegeven zonder dat er openbare parlementaire controle op mogelijk is, of dat er verantwoording over hoeft te worden afgelegd

- FIPA, een buiten de begroting te stellen fonds dat grote sommen geld moest genereren door alle overheidsbezittingen te verhypothekeren.
- Bulletleningen → veel duurder dan annuïteitenlening (intrest blijft gelijk aangezien er geen aflossing tussentijds plaatsvindt → alleen in voordeel van banken!)
- Financiering buiten begroting om, o.a. PPP → vanaf 2012: Afl. 65 miljoen/jaar → totale schuld omstreeks Afl. 5 miljard en intrest/aflosbetaling van omstreeks Afl. 300 miljoen/jaar
- 'Schenking' SVB van Afl. 60 miljoen
- De Raad wijst op 'constructies' die de regering gebruikt om het uitgavenkader zoals vastgesteld in het Balanced Budget Akkoord te omzeilen. Maar zij maakt zich vooral zorgen om de stijgende rentelasten. *Zolang Aruba niet voldoet aan het in het Koninkrijk en internationale gehanteerde criteria van houdbare overheidsfinanciën (verlaging personeelskosten!) en terugbetalingscapaciteit, kan het Land geen beroep doen op de mogelijkheid volgens het Witte Donderdag Protocol om via Nederland leningen te verkrijgen met een lage rente.* Zowel het IMF en de CBA hebben aangegeven dat het verlagen van de kosten van het Land hiervoor het meest effectief is en voor de economie minder schadelijk zal zijn

7- Volledig achterhaald en contraproductief doch in stand gehouden belastingstelsel

- In 1989 werden diverse acties uitgevoerd om het belastingbestand op te schonen. Op voorstel van de Directie der Belastingen werd door de Ministerraad op 11 november 1988 besloten om individuele belastingsschulden uit de jaren 1977 en eerder tot een bedrag van Afl. 10.000,- af te schrijven. In 1989 werden in dit verband vorderingen tot een bedrag van Afl. 10,8 miljoen afgeschreven. In 1989 en 1990 bood de Directie der Belastingen wederom een groot aantal posten aan de MinFin aan ter afschrijving. Het ging dit keer om een totaalbedrag van Afl. 47 miljoen. In de loop der decennia veranderde feitelijk niets aan deze gang van zaken. Nog in 2015 verkondigde de MinFin dat er ruim Afl. 2,2 miljard (oftewel meer dan de helft van de nationale schuld!) aan niet geïnde belastingen 'op straat lag'. Daarvan moest zeker de helft worden afgeschreven. De **RVA** is hier bijzonder kritisch over: *"Naar aanleiding van de aan de Raad ter hand gesteld 'Stand van zaken openstaande belastingsschuld per 31 december 2014' van de Belastingdienst (SIAD) moet de conclusie worden getrokken dat Aruba een zeer inefficiënt en onnodig gecompliceerd belastingstelsel en –systeem kent en dat de overheid onvoldoende in staat is de belastingen te innen. Volgens dit overzicht (zie tabel 18) zou er voor ruim Afl. 2,2 miljard aan openstaande belastingsschulden bestaan"*. Het merendeel van de openstaande bedragen blijkt in de winstbelastingssfeer (bijna 50%) te zitten.
- **SER (2002):** "Verschillende studies hebben de noodzaak van belastinghervormingen aangetoond. Het stelsel is niet alleen verouderd, maar ook is de grondslag vrij eenzijdig gericht op de directe belastingen. Bovendien zijn talloze belastingvrijstellingen in de directe sfeer toegekend zodat ook bij deze poot sprake is van uitholling. Ook in de aanslag- en inningsfeer bestaan knelpunten, voornamelijk van personele aard. **Om onder deze omstandigheden een redelijke mate van belastingopbrengsten te realiseren zijn de tarieven hoger dan noodzakelijk en gewenst.**
- De noodzaak van belastinghervorming wordt ook door andere (serieuze) instanties sterk aanbevolen: *De belastingontvangsten in procenten van het BBP hebben, behoudens 1999 en 2000, een gestage daling vertoond. De positieve resultaten moeten evenwel worden toegeschreven aan eenmalige opbrengst genererende maatregelen. Dat van een dalend percentage sprake is terwijl juist van een stijgend percentage sprake zou moeten zijn is volgens het IMF te wijten aan (de eenvoud van) belastingontwijking c.q. belastingontduiking en de vele taxholidays.* De belastinggrondslag is hierdoor in Aruba vrij smal. Het IMF beveelt daarom de volgende maatregelen aan in de fiscale sfeer:

- *Intensivering van de belastinginning*
  - *Vereenvoudiging van het belastingstelsel*
  - *Invoering van een omzetbelasting*
  - *Geen nieuwe c.q. verlenging van taxholidays.*
- En nóg eerder, namelijk in 1996, wees de **Commissie van Lennep** op de noodzaak van verbreding van de belastinggrondslag en meer belastingopbrengsten: *“In Aruba genereren de indirecte belastingen een relatief bescheiden bedrag aan overheidsinkomsten. De directe belastingen kennen hoge marginale tarieven, maar ook veel ontheffingen. Een verbreding van de belastinggrondslag is daarom dringend gewenst. **Ook zou de belastingheffing aan evenwicht winnen door de spoedige invoering van een eenvoudige omzetbelasting die het mogelijk maakt vooral ook de totale belastingopbrengst aanzienlijk te verhogen.** De mogelijkheid wordt daarmee geschapen om de bestaande invoerheffingen en de hoge ineffectieve en zelfs contraproductieve marginale tarieven in de directe belastingen te verlagen”.*
  - Deze voorstellen van de Commissie van Lennep leidden er o.m. toe dat er een nieuwe commissie werd ingesteld om e.e.a. uit te werken. In oktober 1997 presenteerde deze commissie haar rapport *‘Modernisering Inkomstenbronnen Overheid’*. In deze commissie hadden belangrijke Arubaanse financiële experts zitting. Zoals te doen gebruikelijk verdween ook dit rapport in een diepe overheidslade en bleven de voorstellen voor wat ze waren: voorstellen!
  - Ondanks alle dringende adviezen en waarschuwingen is het belastingsysteem anno februari 2017 als vanouds. De speciaal aangestelde vakMinFin ondernam in 2015 een poging de adviezen voor belastinghervorming daadwerkelijk vorm te geven. De hulp werd ingeroepen van de **Nederlandse belastingexpert, professor Willem Vermeend**. Een belangrijk doel was het systeem te vereenvoudigen en effectiever te maken. Nadat het definitieve concept in 2016 werd gepresenteerd aan de Arubaanse regering werd het, in navolging van een eerder initiatief van dezelfde MinFin om de inning van de motorrijtuigenbelasting te vervangen door brandstofaccijns, door de premier van tafel geveegd. Dit wekte de nodige bevreemding aangezien **Aruba verwachtte dat de introductie van de modernisering van het fiscaal stelsel vanaf 2016 fors meer inkomsten zou genereren en wel van Afl. 55 miljoen in 2016 oplopend tot Afl. 100 miljoen in 2018**
  - **Niet alleen werd het hierdoor moeilijker om naar behoren te voldoen aan de recente wettelijk vastgelegde begrotingsnormen, maar ook de (eenvoudige) mogelijkheid van belastingontwijking en –ontduiking waarop het IMF reeds rond de eeuwwisseling op wees, wordt zodoende door de overheid in stand gehouden.**

8- De Schuldopbouw was/is volledig onnodig en onverantwoordelijk → schadelijke gevolgen!

- *De Raad spreekt in haar commentaar over de begroting van 2005 (!) wel haar zorg uit over toename van de rentelasten met bijna 25% ten opzichte van het dienstjaar 2004. Over de afgelopen 5 jaar is er zelfs sprake van een verdubbeling van de rentelasten. Deze rentelasten zijn een graadmeter voor de overheidsschuld. De Raad geeft daarom in dringende overweging om aan de voorgenomen herstructurering van de schuldenlast van het Land hoge prioriteit te verlenen. Een voortzettende stijging van de rentekosten zal een te grote belasting voor 's Lands financiën gaan betekenen en de ruimte voor (nieuw) beleid in hoge mate beperken.*
- Commissie Schuldenproblematiek: ***‘tenslotte moet het politieke besef ontstaan dat normen voor behoorlijk economische gedrag niet straffeloos kunnen worden genegeerd. Overheidsschulden vloeien voort uit begrotingstekorten of uit ongeautoriseerde uitgaven. Schuldbeheersing is derhalve niet mogelijk zonder beheersing van de begroting’***
- Sinking Fund onbehoorlijk misbruikt → afspraken/voornemens op geen enkele wijze nagekomen!

- Vanzelfsprekend heeft het wanbeleid op deze twee gebieden ernstige gevolgen gehad:
  - een te groot ambtenarenapparaat leidt altijd tot inefficiënties in de dienstverlening: langs elkaar heen werkende instanties, gemakzucht ("een ander doet het wel") en daarmee tot slechtere dienstverlening aan burgers en bedrijven;
  - de belastingdruk is hoger dan zou kunnen/moeten. Dat leidt tot afwenteling via hogere looneisen zowel bij de overheid (=nog hogere uitgaven) als in de private sector (=minder rendement, minder investeringen, minder werkgelegenheid). Per saldo lijdt de economische groei onder een te hoge lastendruk;
  - door de enorme personeelsuitgaven kwamen jarenlang de noodzakelijke investeringen in zachte en harde infrastructuur niet van de grond. Onderwijs is hiervan wel het meest tragische voorbeeld. Zwak onderwijs heeft ernstige gevolgen voor de (ontwikkeling van de) maatschappij;
  - door de jaren heen is het tekort van de overheid (veel) te hoog geweest. Een hogere staatsschuld betekent hogere rentelasten en dus weer een opwaartse druk in de uitgaven. Net als bij de voorgaande punten zit er dus een zichzelf versterkend effect in. De rentestand zal door die schuldenberg ook relatief hoog blijven. Uiteindelijk betalen het bedrijfsleven en de burger die hogere rente ook. Deze extreme rente brengt o.m. voor de consumentenkrediet de nodige maatschappelijke ellende. Feitelijk is hier sprake van een *'selfinflicted dysfunctional economy'*;
  - tenslotte gaat het om de vraag of er nog financiers te vinden zijn voor de staatsschuld. Op lange termijn wordt het vertrouwen ondermijnd en dat betekent dat de rente verder stijgt. Maar het kan ook betekenen dat de vaste verhouding met de dollar op de tocht komt. Dat leidt zonder meer tot devaluatie en een enorme inflatie.
- In onze regio bestaan gelijksoortige situaties als in Griekenland in tot voor kort welvarend geachte naties. Zo is ook **Puerto Rico** verzeild geraakt in een situatie die heeft geleid tot een massale uittocht van geschoolde burgers wegens de uitzichtloze situatie waarin de opeenvolgende regeringen de gemeenschap hebben gemanoeuvreerd. Inmiddels heeft Puerto Rico meer tijd gekregen om een herstructureringsplan in te dienen voor de overheidsfinanciën. Het gaat hierbij om een totale schuldenlast van maar liefst US\$ 72 miljard, bijna Afl. 130 miljard op een bevolking van 3,5 miljoen*. Ondanks de vele protesten van de eilandbewoners moeten overheidsdiensten zwaar versoberd worden. Met name de zorgkosten moeten het zwaar ontgelden: hoewel die al behoorlijk zijn verlaagd moeten er nog eens bijna 30% extra worden gesneden aangezien het land de zorgkosten niet meer kan opbrengen.

*Per inwoner bedraagt de schuldenlast in Puerto Rico Afl. 37.142,85. Net iets meer dan de individuele schuldenlast van de Arubaanse burgers eind 2015 die toen omstreeks Af. 36.183,- bedroeg. Inclusief de extra schuldenlast van de PPP-projecten en andere 'off-budget-schulden' waar de Arubaanse regering de bevolking mee opgezadeld heeft, bedraagt de schuld per Arubaanse inwoner eind 2017 ruim Afl. 43.860,-.

9- De financiële situatie is volledig uit de hand gelopen totdat de gouverneur in 2014 de aanwijzing kreeg om zijn handtekening niet te zetten → zeer zorgelijke stand van zaken!

In haar eerste rapportage in **2014** somt de **Cft** in het kort de geconstateerde problemen van Aruba op:

- De sluiting van de Valero-raffinaderij en de financiële crisis hebben een grote dempende invloed gehad op de economische groei. Het kabinet (Eman-1) heeft dit aangepakt door de economie te stimuleren middels begrotingstekorten en koopkrachtverhoging van de burgers door een verlaging van de BBO en de water- en elektriciteitsstarieven. Hierdoor liepen de overheidstekorten na 2008 sterk op en wel van een begrotingsoverschot van 1% in 2008 naar tekorten oplopend tot bijna 12% in 2012 om vervolgens uit te komen op 7% in 2013. Het geraamde begrotingstekort voor 2014 bedraagt 5-6%.

- De schuld van 41,5% BBP in 2008 bedraagt inmiddels 75% en groeit in een snel tempo door. Het eigen vermogen van de overheid is Afl. 2 miljard negatief, de sociale fondsen zijn uitgeput en hebben geen reserves meer, de dekkingsgraad van het Algemeen Pensioenfonds Aruba (APFA) ligt rond de 80% en de vermogens van de overheidsvennootschappen staan onder druk. Tegelijkertijd bedragen de personeelslasten meer dan de helft van de totale begroting, laten de gemiddelde rentelasten een stijgende lijn zien en dreigt de ziekteverzekering onbetaalbaar te worden. De grenzen van het economisch stimuleringsbeleid zijn bereikt, de creditrating van Aruba is door zowel Standard & Poor's als Fitch neerwaarts bijgesteld, er heerst toenemende onzekerheid in het bedrijfsleven, onder meer door betalingsachterstanden van de overheid wegens liquiditeitstekorten. Het begrotingsproces is 7 maanden vertraagd waardoor de onzekerheden toenemen en de liquiditeitspositie nijpend wordt.
- Bovendien wijst de Cft er op dat de overheid de tendens heeft steeds meer uitgaven buiten de begroting om te doen. Steeds meer nieuwe investeringen en impulsen vinden plaats via fondsen, overheidsstichtingen en publiek-private samenwerking (PPS) zonder dat de risico's genoemd worden of stil gestaan wordt bij het feit dat deze fondsen en stichtingen (zoals DOW, SOGA, TPEF, IWIF) ook onderdeel van de collectieve sector zijn. Aangezien de kosten van PPS-projecten niet altijd in de begroting worden verwerkt, wordt beheersing van de totale omvang van de collectieve sector problematisch. De besteding van de collectieve middelen onttrekt zich zo aan de budgetcontrole van het parlement. Op langere termijn kunnen ze een serieuze bedreiging vormen voor de begroting omdat de risico's verplaatst worden naar onderdelen die niet onder de budgetcontrole en het budgetrecht van de Staten en binnenlandse toezichhouders vallen.
- Gezien het toenemend beroep van de regering op financiering van projecten via de Public Private Partnerships (PPP)-constructie buiten de begroting om en het risico hiervan voor de schuldpositie van het Land, besteedt de CAft in een volgend onderzoek aandacht aan dit fenomeen. Het gaat er namelijk om dat projecten 'off-balance' worden gefinancierd, waarbij significante langlopende verplichtingen worden aangegaan zonder dat deze worden meegenomen bij het bepalen van het financieringstekort of de schuldquote. Het gaat er bij het CAft onderzoek m.n. om de vraag of er sprake is van een lening in de zin van de LAft en hoe deze projecten begrotingstechnisch verwerkt moeten worden, ook weer volgens de LAft
- De Cft verwacht ook een hogere schuld door hogere betalingsachterstanden van de overheid aan de SVB, de AZV, stichtingen en fondsen. De negatieve vermogenspositie van Aruba ad Afl. 2 miljard maakt dat er geen financiële buffers zijn en geen weerstandvermogen om schokken op te vangen. Hetzelfde geldt voor de vermogens van de fondsen (zoals de SVB).
- **Een belangrijke complicerende factor wordt gevormd door de zorgwekkende situatie van het financieel beheer. Dit maakt het opstellen van meerjarenramingen heel moeilijk. Tekenend is dat de ARA als externe accountant geen uitspraak kan doen bij de jaarrekeningen omdat deze niet te controleren zijn. De daadwerkelijke uitgaven en betalingen, de juistheid daarvan en eventuele achterstanden zijn moeilijk te achterhalen.**
- De Cft benoemt als belangrijke zorgpunten voor gezonde overheidsfinanciën de snelle toename van de **vergrijzing** die de zorgkosten de komende jaren aanmerkelijk zullen doen stijgen: **volgens prognoses van het CBS komen de zorgkosten in 2025 omstreeks 55% hoger uit dan in 2010!**

- **Op grond van al de genoemde ontwikkelingen voorziet de Cft een toename van de schuld naar 80,7% in 2014, gevolgd door een initiële daling van de tekortcijfers tot aan 2018. De toename van uitgaven door de verdere indexering van lonen en salarissen, de autonome groei van personeelskosten en rente, de zorguitgaven en PPP-constructies zullen de verwachte inkomsten vanaf 2018 weer overstijgen. Hierdoor nemen de financieringstekorten als percentage van het BBP weer toe tot meer dan 4% in 2020 waarna het door blijft stijgen**
- De Cft sluit haar relaas af met het uitspreken van haar zorgen over de tekortkomingen bij de belangrijke instituties die een waarborging zijn van het begrotingsproces en een deugdelijk financieel beleid. Zo is de Cft wederom kritisch over het voornemen van de regering om de uitkeringen aan landsbedrijven en de Hoge Colleges van Staat verder te verlagen: dit zal naar verwachting het financieel beheer verder verslechteren
- Het weerstandvermogen van Aruba is nihil: **het negatieve eigen vermogen bedraagt eind 2014 Afl. 2,4 miljard.** (d.w.z.: als Aruba al haar bezittingen, o.a. gebouwen, enz. verkoopt, dan nòg heeft zij een schuld van Afl. 2, 5 miljard!!!) Volgens het Caft moet Aruba minimaal rekening houden met een post onvoorzien van 1% (Afl. 13 miljoen) van de lasten ter versterking van het weerstandsvermogen en/of ter dekking van mogelijke claims en/of garanties
- De Cft wijst tenslotte op het gevaar dat *“bij het opstellen van cijfermatige analyses politieke overwegingen eerder een rol spelen dan die van financieel-economische aard. Samen met politieke benoemingen op cruciale posities en het niet invullen van toezichthoudende organen zoals de CAD wordt het financieel beheer en de positie van de financiële kolom verzwakt”*.
- In Aruba zijn de totale investeringskosten van de voorgenomen PPP-projecten erg hoog. Zo zijn de investeringskosten van de **Green Corridor Afl. 292 miljoen** en van de **Watty Vos Boulevard Afl. 660 miljoen**. Samen vormen zij 19% van het BBP. Dit is van een uitzonderlijk grote omvang, zeker gezien de schaalgrootte van Aruba, die nergens anders ter wereld wordt aangetroffen. Ter vergelijking: Turkije is het land met veruit het hoogste investeringsniveau op PPP-gebied. De PPP-projecten daar vertegenwoordigen 1,5% van het BBP!

Tabel 14: De jaarlijkse betalingsverplichtingen ten behoeve van de PPP-projecten

Betaling t.b.v. 4 PPP-projecten*	2017	2018	2019**	2020
Totaal off-balance uitgaven in Afl.	36.592.500	50.598.096	64.829.346	64.829.346
Tot. kosten PPP-projecten als % collectieve sector	1,4%	2,0%	2,5%	2,5%

*PPP-projecten: Green corridor, Watty Vos Boulevard, Dr. Horacio Oduber Hospitaal, Infra-gebouw D.O.W. Hierbij zijn niet inbegrepen de kosten van de 4 MultiFunctionele Accomodaties (MFA's)!

** Dit bedrag moet Aruba minimaal de 20 jaren daarop jaarlijks betalen.

Hoge betalingsverplichtingen t.b.v. de PPP-projecten kunnen een dermate groot beslag leggen op de begrotingsuitgaven in de toekomst dat de kans op begrotingstekorten toeneemt. Hierdoor zal de staatsschuld verder oplopen (tot Afl. 5 miljard?!). Tevens neemt de flexibiliteit binnen de meerjarenbegroting sterk af. De ruimte voor beleid en overige investeringen wordt danig beperkt. Op termijn ondermijnt dit het economisch groeipotentieel.

10- AVP + MEP + politici die een bestuurdersrol hebben vervuld zouden allen verboden moeten worden (en liever nog: zouden de eer aan zich zelf moeten houden) om onder de huidige omstandigheden nog langer/nogmaals het Land Aruba te besturen → wat waren hun motieven om het financieel beheer zo deficiënt te houden? In plaats daarvan zou een Zaken/Takenkabinet (voor 8 jaar), niet gehinderd door 'electorale verplichtingen' met speciale taken moeten worden aangesteld.

- Wat het belang is geweest van 'de politiek' om de klaarblijkelijke chaos en de grote tekortkomingen in de financiële administratie zo lang (mogelijk) te handhaven, een deugdelijke controle op het financieel beheer achterwege te laten en die in combinatie ernstige financieel-economische gevolgen met zich meebrengen voor de Arubaanse gemeenschap laat zich slechts 'raden'. Het is daarom aan 'de politiek' zelf om haar werkelijke motieven voor dit beleid met deugdelijke argumenten te onderbouwen.
- Het is de stellige overtuiging van Stichting Deugdelijk Bestuur Aruba (SDBA) dat doorgaan op de traditionele weg onder de huidige omstandigheden geen optie is. Politieke partijen en (voormalige) bestuurders die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van de actuele toestand mogen daarom niet meer in de gelegenheid worden gesteld om nog langer schade aan te richten aan ons Land.
- Daarom pleit Stichting Deugdelijk Bestuur Aruba (SDBA) dringend voor de instelling op korte termijn van een **zaken- c.q. takenkabinet** gedurende 8 jaar. Dit kabinet krijgt -niet gehinderd door 'electorale verplichtingen'- als belangrijkste taken om:
  - A-** De geactualiseerde aanbevelingen van Rapport Calidad integraal uit te voeren met als belangrijke actiepunten in het kader van dit rapport:
    - Het financieel beheer in de ruimste zin van het woord op orde te brengen;
    - Nieuwe wetgeving, inclusief sanctiemaatregelen, te ontwikkelen met de nadruk op een sluitend systeem van 'checks & balances om herhaling van de gemaakte 'fouten' in het verleden te voorkomen;
    - De huidige 'decorumrol' van adviserende en controlerende staatsorganen om te zetten in een meer proactieve en krachtige rol;
  - B-** Een nieuwe rechtsorde te ontwikkelen waarin meer inhoud wordt gegeven aan principes van een meer participatieve democratie waarin bestuurders en volksvertegenwoordigers duidelijk van elkaar gescheiden zijn en als zodanig meer inhoud (kunnen) geven aan hun staatsrechtelijke taak.
  - C-** Een intensieve bewustwordingscampagne voor de bevolking op te zetten met aandacht voor de principes van de democratische rechtsstaat en de eigen verantwoordelijkheid van elke burger in het realiseren daarvan.

SDBA benadrukt ten slotte dat niet alleen 'de politiek' alle verantwoordelijkheid draagt voor de huidige penibele situatie. De druk van burgers en ondernemingen voor privileges is evenzeer schadelijk geweest voor Aruba. Onder meer met het oog op het huidige personeelstekort bij het Openbaar Ministerie is het echter zinloos om juridisch/strafrechtelijk uit te zoeken in welke mate elke betrokkene heeft bijgedragen aan de huidige situatie. SDBA hoopt dan ook in goed overleg met alle betrokkenen te komen tot een algemeen aanvaarde oplossing en een nieuwe weg voor Aruba op basis van breed gedragen normen van deugdelijk bestuur.

- **Opnieuw stemmen voor traditionele partijen/politici = medeplichtigheid aan verder verval van Aruba**